

aard is en een veel rijker en dieper zin heeft, dan het woord monotheïsme uitdrukt, wordt buiten den kring der bijzondere openbaring tevergeefs gezocht. Dáár ligt aan het godsdienstig leven altijd een zeker dualisme ten grondslag, hetzij het zich voordoe als splitsing der Godheid in vele goden en geesten, of als pantheïsme naast en tegenover het polytheïsme, of als onderscheiding tusschen een kwaden en een goeden, een lageren en een hooger God, of ook als tegenstelling tusschen de reine idee van het goede en de eeuwige, weerbarstige stof. Toen in deze eeuw het Theïsme der H. Schrift verlaten werd, keerde na eene korte en onbevredigende proefneming met materialisme en pantheïsme, ditzelfde dualisme en polytheïsme in beginsel terug. Nadat de filosofie van Fichte en Hegel, van Schleiermacher en Biedermann de persoonlijkheid aan het absolute had opgeofferd, leidde de later opgetreden Neo-Kantiaansche theologie sommigen harer volgelingen ertoe, om de absoluutheid Gods prijs te geven ter wille van zijne persoonlijkheid. De ethische modernen hier te lande maakten indertijd scheiding tusschen de natuurlijke en de zedelijke wereldorde, tusschen God als voorwerp van aanbidding in den godsdienst, en het eeuwige wezen, dat grondoorzaak aller dingen is. In Engeland ontzegde J. Stuart Mill aan God de oneindigheid, gaven Dr. Rashdall en Mc. Taggart zijne almacht prijs, en verdedigde Dr. Howison het denkbeeld van een niet-scheppenden God. In Amerika maakte W. James onderscheid tusschen de metaphysische en de ethische eigenschappen Gods en achtte de eerste waardeloos. Zoo heeft in deze eeuw, waarin de wetenschap klaarder dan ooit met de eindelooze verscheidenheid en de onmetelijke grootheid toch ook de eenheid van het heelal aan het licht heeft gebracht, het pluralisme der wereld zijne verdedigers gevonden en is de vraag weer aan de orde gesteld, of het polytheïsme niet boven het monotheïsme de voorkeur verdient ³⁶).

In een anderen vorm doet ditzelfde dualisme zich voor, als men de waarheden der religie of de dogmata der kerk nog wel handhaven wil, doch niet anders dan als voorstellingen met eene symbolische waarde. Ook in dezen vorm echter is het dualisme onhoudbaar. Want als het dogma slechts eene symbolische voorstelling is, dan ligt daarin opge-